

Melkon Diratzouyan, *Sultan Abdülaziz*, 1885, kâğıt üzerine karışık teknik, 84 x 60 cm, Env. No. 64/613.

Sultan Abdülaziz ve Döneminin Resim Sanatı

Gülşen Sevinç Kaya*

ÖZET

Osmanlı Devleti'nin 32. padişahı ve 111. İslâm halifesi olan, 1861-1876 yılları arasında hüküm sürmüş Sultan Abdülaziz ve döneminin, resim sanatı açısından çok özel ve ayrıcalıklı bir yeri bulunmaktadır. Sultan Abdülaziz'in Mısır ve Avrupa gezisi, sanat beğenisinin şekillenmesinde, sanata olan ilgi ve desteğinin artmasında etkili olmuştur. Bu dönemde, resim eğitimi ve sergi düzenleme alanlarında önemli gelişmeler yaşanmıştır. Şeker Ahmed Paşa ve Süleyman Seyyid Bey gibi yetenekli Türk gençleri, Avrupa'ya resim eğitimine gönderilmiştir. Fransız Ressam Pierre Désiré Guillemet, Sultan Abdülaziz'in desteği ile Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk resim okulunu açmıştır. Avrupada resim eğitimi gören Şeker Ahmed Paşa, Osmanlı'daki gerçek anlamda ilk resim sergisini düzenlemiştir. Dönemin anlayışının gereği olarak, sarayda Şeker Ahmed Paşa ve Stanislaw Chlebowski gibi Türk ve Batılı ressamlar görev yapmıştır. Ressam kişiliği bilinen Sultan'ın resim sanatına olan ilgisi ve bu alanda duyduğu gereksinimlerin sonucu olarak saraydan resim siparişi almayı bekleyen ressamların sayısında artış olmuştur. Sultan Abdülaziz'in beğenisini kazanan Rus Ressam İvan Konstantinoviç Aivazovski, saray için pek çok resim yapmıştır. Osmanlı Devleti'nde, koleksiyon oluşturma amacıyla tablo satın alan ilk padişah, Sultan Abdülaziz'dir. Paris'teki Goupil Sanat Galerisi'nden Sultan için satın alınan tablolar, saray koleksiyonunun ilk örnekleridir. Bu makale, Sultan Abdülaziz'in yurt dışı ziyaretlerinin sebeplerini ve sonrasında ortaya çıkan etkileri açıklamanın yanında, artan sanat bilincinin imparatorluk söyleminin inşasında nasıl önem kazandığının da altını çizmektedir.

Anahtar kelimeler: Sultan Abdülaziz, Mısır ve Avrupa Gezisi, Goupil Sanat Galerisi, Tablo Koleksiyonu, Resim Eğitimi, Şeker Ahmed Paşa, Stanislaw Chlebowski, Pierre Désiré Guillemet, İvan Konstantinoviç Aivazovski

ABSTRACT

Sultan Abdülaziz, the 32nd sultan and the 111th Islamic caliph of the Ottoman Empire, reigned between 1861 and 1876, a period that is special and privileged in terms of painting. Sultan's official visits to Egypt and Europe were instrumental in the refinement of his artistic taste and a resultant increase in his interest and support for art in the Ottoman Empire. Significant developments in painting education and exhibition organizations were witnessed in this period. Talented Turkish students like Şeker Ahmed Pasha and Süleyman Seyyid Bey were sent to Europe for painting education. The French artist Pierre Désiré Guillemet founded Ottoman Empire's first art school with the support of Sultan Abdülaziz. Şeker Ahmed Pasha, who studied painting in Europe, organized the first proper art exhibition in the Ottoman Empire. Due to the nature of the period, both Ottoman and European artists, such as Şeker Ahmed Paşa and Stanislaw Chlebowski worked at the Ottoman court. Being a painter himself, sultan's interest in the art of painting and his demands for paintings increased the number of the artists waiting to be commissioned by the Palace. The Russian painter Ivan Konstantinovich Aivazovski, who won Sultan Abdülaziz's appreciation, made many paintings for the palace. Sultan Abdülaziz was the first ruler of the Ottoman Empire who bought paintings for palace collection. The paintings purchased for sultan from the Goupil Art Gallery in Paris were the first examples of the imperial painting collection. This paper clarifies the reasons and the subsequent effects of Sultan Abdülaziz's overseas visits, also highlights how the increase in art awareness gained importance in the imperial discourse.

Keywords: Sultan Abdülaziz, Egypt and Europe Visits, Goupil Art Gallery, Painting Collection, Art Education, Şeker Ahmed Paşa, Stanislaw Chlebowski, Pierre Désiré Guillemet, Ivan Konstantinovich Aivazovski

Sultan-Sanatçı İlişkisinde Yeni Bir Dönem

Sultan Abdülaziz döneminde (1861-1876), resim sanatına olan ilgi ve desteğin arttığı somut olarak izlenmektedir. Bu dönemde sanatçıların eğitimi için gerekli destek verilmiş, saray ressamlığı kurumu oluşturulmuş, saray için eser toplanmaya başlanmıştır. Türkiye'nin Batılı anlamda ilk tablo koleksiyonu, Dolmabahçe Sarayı'nda oluşturulmuştur. Bu bağlamda resim, son dönem Osmanlı sarayının kültür ve sanat hayatının ayrılmaz parçası olarak yer almıştır.

Bilindiği gibi, Sultan Abdülaziz'in babası Sultan II. Mahmud döneminde¹ (1808-1839), resim sanatına karşı çekingenlik azalmıştır. II. Mahmud² yerli ve yabancı resamlara kendisinin ve çocuklarının portrelerini yaptırmıştır.³ Resim sanatına önem verilen bir saray ortamında büyüyen Abdülaziz Efendi, babasının ölümünden sonra ağabeyi Sultan Abdülmecid'in veliahdı olmuştur. Abdülaziz Efendi, Sultan Abdülmecid döneminde de eğitimine devam etmiş, Akşehirli Hasan Fehmi Efendi'den Arapça, Arap edebiyatı ve şer'i ilimler konusunda dersler almıştır. Asker ressamlarımızın yetişmesinde büyük katkıları olan Pierre Guès ve Joseph Schranz'dan⁴ resim dersleri almıştır.

- 1 Osmanlı İmparatorluğu'nda köklü bir padişah portreciliği geleneği bulunmaktadır. Portreler, padişahları ve yaptıkları yenilikleri kalıcı kılmaktadır. Sultan III. Selim, diploması gereği dağıtılmak üzere portresini bastıran ilk Osmanlı sultanıdır. Bu bağlamdaki asıl gelişme, III. Selim'den sonra tahta çıkan Sultan II. Mahmud'un portrelerini devlet dairelerine astırmasıyla yaşanmıştır.
- 2 Sultan II. Mahmud, Tevfik Efendi (Fehik Tevfik Paşa) ve İbrahim Efendi'yi (Fehik İbrahim Paşa) Avrupa'ya resim eğitimine göndermiştir.
- 3 H. Y. Şehsuvaroğlu, *Sultan Aziz Hayatı-Hal'i-Ölümü*, İstanbul 2011, s. 15.
- 4 Sultan II. Mahmud zamanında tersane ve tophane işlerinde çalışmak üzere İstanbul'a yerleşen Fransız kökenli bir ailenin çocuğu olarak Türkiye'de doğan ve Roma'da öğrenim gören Pierre Guès, Mekteb-i Harbiye-i Şâhâne'de 1846 yılından itibaren kırk yıl yağlıboya ve desen dersleri vermiştir. Malta'ya yerleşen İspanyol bir baba ile İngiliz-İspanyol bir annenin çocuğu olan Joseph Schranz, 1832'de İstanbul'a gelmiştir. Mekteb-i Harbiye-i Şâhâne ve Harbiye İdâdisi'nde resim dersleri vermiştir. Schranz ve Guès, Türkiye'deki okul sergilerini ilk kez düzenlemişlerdir. Sultan Abdülmecid, 1849'da Harbiye'de düzenlenen bu resim sergisini ziyaret etmiştir. Ayrıca okulda yapılan sınavlara girmiştir. Sergiye katılan resimlerden

Alaturka musikiyi, orta oyununu, pehlivan güreşlerini, horoz ve koç dövüşlerini sevdiği, Veliahd Dairesi'nde⁵ ve Kurbağalıdere Köşkünde cins hayvanlar yetiştirdiği bilinmektedir.⁶

Sultan Abdülaziz, ağabeyinin ölümünden sonra otuz ikinci Osmanlı padişahı olarak tahta çıkmıştır. Güçlü bir hattat, başarılı bir besteci ve olgun bir desençi⁷ olan Sultan Abdülaziz, resme olan ilgi ve yeteneği ile sultan-sanatçı ilişkisinde yeni bir dönem başlatmıştır. Abdülaziz, sanat koruyucusu kimliği yanında, ressam kimliği ile de adını duyurmuştur.⁸ *Osmanlı Ressamlar Cemiyeti Gazetes'i*'nin 1 Mart 1330 (1914) tarih ve 14 numaralı sayısındaki M. Sami'nin [Mehmet Sami Yetik] "Selatinde İncizab-ı Tersim" başlıklı yazısında resme olan ilgisinin büyüklüğünden bahsedilmiştir.⁹ Selim İleri, *Biten (İki) Yüzyıl* adlı yayınında,

bazıları padişaha sunulmuştur.

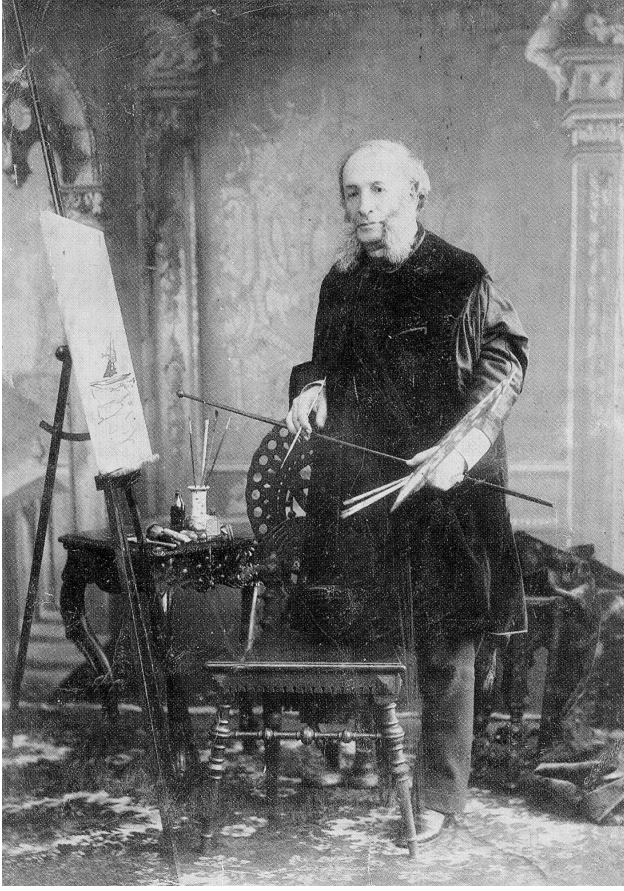
- 5 İnşa edildiği Sultan Abdülmecid döneminde tahta çıkmaya aday veliahdların ikametine ayrılan Veliahd Dairesi, Tanzimat'la birlikte, şehzadelerin dışı kapalı sürdürdükleri hayatın sona ermesinin ve serbest yaşama geçişlerinin mimari simgesidir. Veliahd Dairesi, üç kat üzerine kurulu olup 11.000 m² kapalı alana sahiptir. Yapının adının Aziz Efendi Dairesi / Efendiler Dairesi / Veliahd Sarayı / Dolmabahçe Sarayı Veliahd Dairesi olarak kullanıldığı bilinmektedir. Veliahd Dairesi, 1937-2012 yılları arasında İstanbul Resim ve Heykel Müzesi'ne ev sahipliği yapmıştır. 22 Mart 2014 tarihinde Millî Saraylar Resim Müzesi olarak açılmıştır.
- 6 Şehsuvaroğlu, a.g.e., s. 15-16.
- 7 Nüzhet İslimyeli, "Sultan Abdülaziz", *Türk Plastik Sanatçıları Ansiklopedisi*, Ankara Sanat Yayınları, Ankara 1967, s. 6.
- 8 Sultan Abdülaziz'in kurşun kalemle köy resimleri, gemi resimleri ve düşmanı kovalayan savaşçılar, dörtlünlü koşan atlar gibi savaş kompozisyonları çizdiği bilinmektedir. Sultan Abdülaziz'in oğlu olan Osmanlı İmparatorluğu'nun son veliahdı ve son halifesi Abdülmecid Efendi de ressam kimliği ile tanınmıştır. Abdülmecid Efendi, babası Sultan Abdülaziz'in resme olan ilgi ve yeteneğinin bir tanığıdır. Bu yüzden, Sultan Abdülaziz'in desenleri dışında yağlıboya tabloları olsaydı *Osmanlı Ressamlar Cemiyeti Gazetes'i*'nde mutlaka yayınlanırdı. Oysa bu gazetede Sultan Abdülaziz'in desenlerinden bahsedilmesine rağmen yağlıboya tabloları olduğu belirtilmemiştir. Ayrıca, Mustafa Cezar da *Sanatta Batı'ya Açılış ve Osman Hamdi* adlı kitabında Sultan Abdülaziz'in yağlıboya tablolar yapmadığını, sadece eskiz mahiyetinde çalışmalar yaptığını belirtmiştir.
- 9 "Resme, ressamlığa meftun, ruhu aşk-ı sanatla müteheyyiç [heyecanlı] yaşayan bu padişah fırçanın ifade-i belâğini, kalemin neşide-i şiir ve tasvirinden pek yüksek tutar ve onu en cahil ve duygusuz ruhlara cazibe-i sükûn ve sanatı ile ilham-ı hissiyat eden bir lisan-ı sihrül'-beyan [sihirli lisan] tanırdı."

Milli Saraylar Resim Müzesi

Pierre Gués, *Tophane Çeşmesi*, tuval üzerine yağlıboya, 40 x 58 cm, Topkapı Sarayı Müzesi Koleksiyonu.

Ivan Konstantinoviç Ayvazovski,
(G. Caffiero - I. Samarine, *Denizler, Şehirler ve Düşler İvan Aivazovskiy'nin Resimleri*, Alexandria Pres Londra ve Kültür Yayınları İş Türk Ltd. Şti., İstanbul 2000, s. 12).

Sultan Abdülaziz'in sanat beğenisindeki farklı tutumlarını değerlendirmiştir.¹⁰ Edmondo de Amicis, *İstanbul (1874)* adlı kitabında Abdülaziz'in resme duyduğu ilginin büyüklüğünü şöyle açıklamıştır:¹¹

10 "Padişah, asıl sanat beğenisini belirleyen özelliklerde tam bir ruh karmaşası gösterir; bu bakımdan ondaki alaturka hayat tarzını seçiş de bilinçli bir tutum sayılamaz... Üstelik Ayvazovski'nin birdenbire göz kamaştırdığı dönem de yine onun padişahlığı sırasındadır... Saraydaki pandomim gösterileri; savaş bozgunlarından o kadar yıkık ve yaralı düşmüş bir ülkede yeniçeri başarılarını dile getirmek amacındadır. Oysa hayattan bu tarz başarılar her bakımdan uzaklaşmıştır... Karakalem çalışmalarında savaş sahneleri, birbirine ateş açmış gemiler betimlerken, Vatan yahut Silistre'nin asıl amacını, anlamını kavrayamaz."

11 E. De Amicis, *İstanbul 1874*, çev. Beynun Akyavaş, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1993, s. 188.

Sultan Abdülaziz, *Osmanlı Donanması*,
Czaykowska Albümü, kâğıt üstüne mürekkep,
Ulusal Müze, Env. No. MNK III-r.a.-6689, Krakov.

Stanislaw Chlebowski, Sultan Abdülaziz,
Savaş Sahnesi/ Sultan III. Mehmed'in Eğri Savaşı,
sultanın taslak albümünden, 26 x 37.2 cm, kâğıt üzerine
karakalem ve mürekkep, Ulusal Müze, sağ altta kalemle
"StCh" imzası bulunmakta,
Env. No. MNK III-r.a.-10296, Krakov.

Sultan Abdülaziz, *Savaş Sahnesi/ Osmanlı Ordusunun Bir Kaleye Hücümü* (taslak), sultanın taslak albümünden, kâğıt üzerine mürekkep, 16.5 x 24,7 cm, Env. No. MNK III-r.a.-10356, Krakov.

İvan Konstantinoviç Ayvazovski, *Yelkenliler*, 1874,
tuval üzerine yağlıboya, 97 x 146 cm, Env. No. 11/679.

Beylerbeyi Sarayı tavan resimleri

Sultan Abdülaziz ve beraberindeki heyet üyelerinin Viyana'da Ambras Galerisi'ni ziyaretleri, *L'illustration*, 17 Ağustos 1867, No.1277.

“Abdülaziz’in belli bir şekilde bir araya gelmiş bazı meyve ve çiçeklerden yapılmış bir natürmort freskini bir kapının üstüne yaptırmak istemek gibi pek küçük kaprisleri de varmış; ressama istediği şeyi bin bir itinayla izah eder ve düşüneceği başka bir şey yokmuş gibi uzun uzun durur, fırça darbele-rini sayarmış.”

Sultan Abdülaziz’in Polonyalı Ressam Stanislaw Chlebowski’yi (1835-1884) saraydaki atölyesinde sık sık ziyaret ettiği, onunla sanat üzerine tartıştığı, yeni kompozisyon düşüncelerini ifade eden taslak çizimler yaptığı bilinmektedir. Sultan Abdülaziz, resmin konusunu çizgiye dönüştürürken düşmanı kovalayan savaşçılar, dörtlüye koşan atlar gibi hareketli sahneleri belirli kalıplarla uygulamıştır. Bu desenlerde, kararlı ve kesin çizgiler görülmektedir. Chlebowski, Sultan Abdülaziz’in bu çizgi kurgularını figür, renk ve ışıkla tuvalerde canlandırmıştır. Polonya’daki Krakov Ulusal Müzesi’nde korunan ve Sultan Abdülaziz’in desenlerini içeren MNK III.r.a. 10296-10366 numaralı albümde Chlebowski’nin imzalı karakalem bir resmi (Abdülaziz’in bazı eklemeler yaptığı) ile Sultan Abdülaziz’in atmış yedi adet çizimi ve üç

sayfa yazısı¹² bulunmaktadır.¹³

Sultan Abdülaziz, Rus Ressam İvan Konstantinoviç Ayvazovski (1817-1900) ile de saraya sipariş ettiği tablolar için fikir alışverişinde bulunmuş, bazı kompozisyonları onunla birlikte oluşturmuştur. Sultan II. Abdülhamid, Ebüzziya Tevfik Bey ile yaptığı bir görüşme sırasında Ayvazovski’nin bir tablosunu göstererek, Sultan Abdülaziz’in çizdiği eskizden yapıldığını söylemiştir. Kompozisyonda sisin adeta elle tutulacak gibi hissedildiğini¹⁴ belirtmiştir.¹⁵

12 Gülşen Sevinç Kaya - Ümit Kılınç, “Hanedanıdan Baba-Oğul İki Ressam Sultan Abdülaziz ve Son Halife Abdülmecid”, *Türk Edebiyatı Dergisi*, Aralık 2013, s. 14-18.

13 Albümdeki 296 numaralı ve *Savaş Sahnesi* adlı karakalem resimde Chlebowski’nin imzası bulunmaktadır. Abdülaziz, resme kompozisyonun yararına çini mürekkebiyle bazı eklemeler yapmıştır. Bu resim, Millî Saraylar Tablo Koleksiyonu’ndaki *Sultan III. Mehmed’in Eğri Savaşı* adlı yağlıboya tablonun karakalem taslağıdır. Yağlıboya tablonun sağ üst köşesinde “Sultan Mehmed Han Hazretlerinin Eğri muhârebesi işbu muhârebe-i azîmede Nemçelülerden doksan top ve otuz altı bayrak zabt edilmiştir” yazılıdır.

14 Sevinç Kaya, *Millî Saraylar Tablo Koleksiyonu*, İstanbul 2010, s. 39.

15 Millî Saraylar Tablo Koleksiyonu’nda Ayvazovski’nin sisli denizde yelkenlileri betimlediği, ikisi de 1874 tarihli olan eserlerinden biri Resim Müzesi’ndeki *Yelkenliler*, diğeri Dolmabahçe Sarayı’nda sergilenen *Siste Yelkenli*’dir.

Mısır ve Avrupa Gezileri

Sultan Abdülaziz dönemi, resim sanatına olan ilgi ve desteğin artması ile ünlüdür. Kuşkusuz bu konuda 1863 Mısır ve 1867 Avrupa gezileri etkili olmuştur. Sultan Abdülaziz, Mısır ve Avrupa gezileri ile Türk tarihinde bir ilki başlatmış, böylece ilk defa bir Osmanlı sultanı diplomatik amaçla yurt dışına çıkmıştır. Sultan Abdülaziz, memleketin diğer kısımlarında mevcut olmayan birçok şeyi 1863 yılında ziyaret ettiği Mısır'da görmüştür. Bir Osmanlı vilayeti olan Mısır'da Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın valiliğinden itibaren reformlar yapılmaya başlanmıştır. Sultan Abdülaziz'in, Mısır gezisinde İskenderiye'deki El-Tahrir Meydanı'na dikilmiş olan Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın heykelini, Avrupa gezisinde de Batılı hükümdarlara ve önemli kişilere ait heykelleri gördüğü ve bu

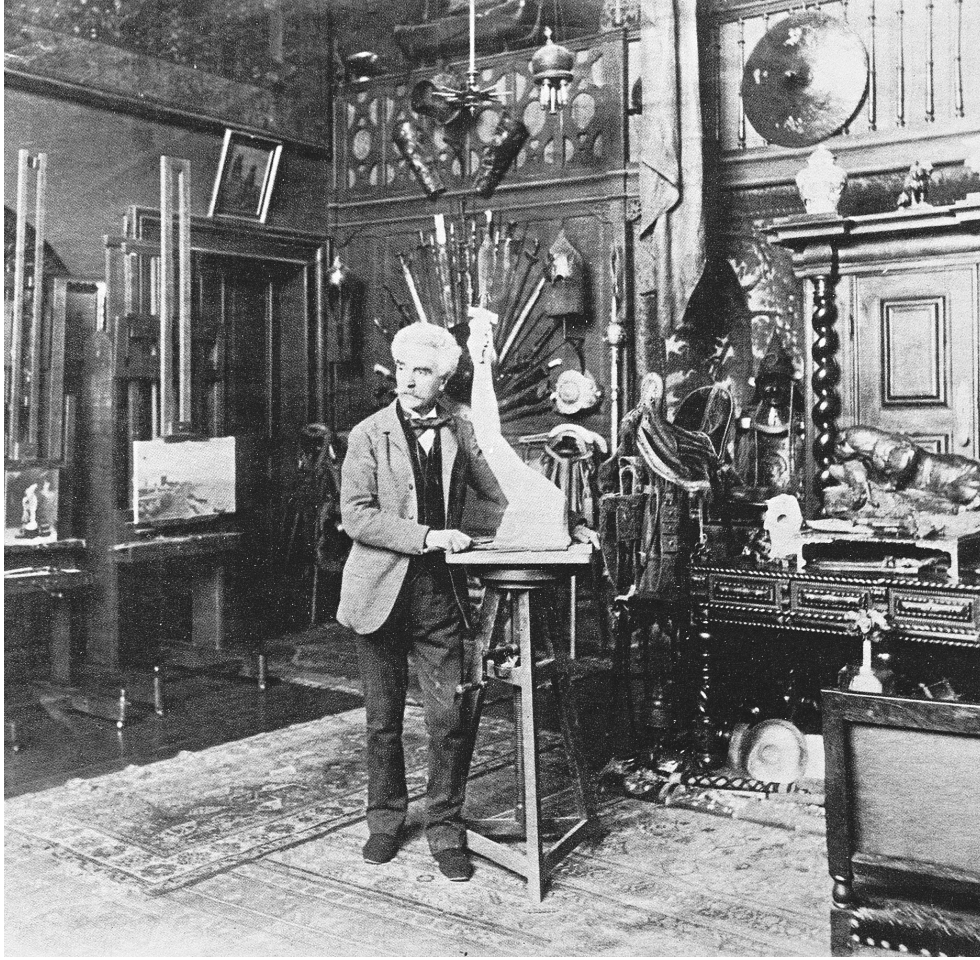

Eugène Fromentin, *Nil Kıyısı*, 1870, tuval üzerine yağlıboya, 95,5 x 85,5 cm, Env. No. 11/988.

Gustave-Clarence Rudolphe Boulanger, *Sudan Geçen Bedeviler*, tuval üzerine yağlıboya, 51,5 x 68 cm, Env. No. 12/2575.

5

1 Jean-Léon Gérôme,
Mısır'da Kahve,
ahşap üzerine
yağlıboya, 35,5 x 27 cm,
Env. No. 11/380.

2 Jean-Léon Gérôme'un
eserlerinden oluşan
albümde *Mısır'da Kahve*
adlı tablo, Dolmabahçe
Sarayı Halife Abdülmecid
Efendi Kütüphanesi,
Env. No. K.Y.F.16.

3-4 Jean-Léon Gérôme'un
eserlerinden oluşan
albüm, Dolmabahçe
Sarayı Halife Abdülmecid
Efendi Kütüphanesi,
Env. No. K.Y.F.16.

5 Jean-Léon
Gérôme atölyesinde,
Gerald M. Ackerman,
*The Life and Work of Jean-
Léon Gérôme*, Sotheby,
Londra 1986: 15.

heykellerden esinlenerek atlı heykelini¹⁶ yaptırdığı düşünülmektedir.¹⁷

Sultan Abdülaziz'in Mısır gezisi için yola çıkan kabilede Ressam Mason yer almıştır.¹⁸ Mösyö Mason'un Beylerbeyi Sarayı'nın tavan ve duvar resimlerini yapan sanatçılar arasında ismi geçmektedir. Beylerbeyi Sarayı'nın inşa edildiği dönemde tavanlarında yer alan vahşi hayvan resimlerinin, donanmaya önem veren Sultan Abdülaziz'in emriyle Mâbeyn-i Hümayûn Ressamı Mösyö Mason tarafından gemi resimlerine dönüştürüldüğü bilinmektedir.¹⁹

16 1868 tarihinde, Mısır Hıdivi İsmail Paşa'nın, eski Mısır Valisi olan babası İbrahim Paşa'nın heykelini yaptırmak istemesi, Osmanlı basınının gündemini oluşturmuştur.

17 Semra Germaner - Zeynep İnankur, *Oryantalistlerin İstanbulu*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2002, s. 99.

18 Germaner - İnankur, *Oryantalizm ve Türkiye*, Türk Kültürüne Hizmet Vakfı Sanat Yayınları, İstanbul 1989, s. 82.

19 Cengiz Göncü, *Beylerbeyi Sarayı*, İstanbul 2013, s. 37.

1867 Paris Sergisi'ni Sultan Abdülaziz'den başka Rus Çarı, Avusturya İmparatoru, Belçika, Portekiz, İsveç, Prusya kralları ve Galler Prensi ziyaret etmiştir. Sultan Abdülaziz, Paris'te 1867 Uluslararası Paris Sergisi'nin yanı sıra Louvre Müzesi, Invalides, Versailles, Güzel Sanatlar Okulu, St. Cyr Askeri Okulu'nu ziyaret etmiş; ayrıca Londra ve Viyana'daki müzeleri de gezmiştir. Avrupa gezisi, Sultan Abdülaziz ile geziye katılan oğlu Yusuf İzzeddin Efendi, Şehzade Mehmed Murad ve Şehzade Abdülhamid'in güzel sanatlara olan ilgisini arttırmıştır. Nitekim 8 Ekim 1868 tarihli *Levant Herald* adlı gazetede haberde bu ilginin arttığı görülmektedir. Gazetede bir yazıda, yeni Çırağan Sarayı'nda, Osmanlı padişahlarını, Osmanlı tarihindeki önemli olayları ve savaşları temsil eden resimlerin yer alacağı, Millî Müze'nin çekirdeğini oluşturacak bir galerinin açılacağı²⁰ belirtilmiştir.

20 Germaner - İnankur, *Oryantalistlerin İstanbulu*, s. 101.

Stefano Ussi, *Sürre Alayı*, 1873, tuval üzerine yağlıboya, 270.5 x 498.5 cm, Env. No. 11/246.

Oryantalist Ressamlar ve Süveyş Kanalı'nın Açılışı

Sultan Abdülaziz'in Mısır'a yaptığı geziden kısa bir süre önce İsmail Paşa, Mısır Valisi olmuş ve uzun yıllar bu makamda kalmıştır. Bilindiği gibi, Avrupa'da eğitim gören Mısır Valisi ve Mısır'ın ilk Hıdivi İsmail Paşa, saraylar, köşkler, okullar, kütüphaneler, müzeler yaptırmış; Batı'nın kültür ve sanatını Mısır'a taşımıştır. Süveyş Kanalı'nın açılış töreni için opera binası inşa ettirmiştir.²¹ İsmail Paşa'nın, Avrupa başkentlerini dolaşarak Süveyş Kanalı'nın açılış töreni için hanedan ve hükümet mensuplarını Mısır'a davet etmesinin Sultan Abdülaziz'i kızdırdığı ve Osmanlı İmparatorluğu'nun açılışa pek itibar etmediği²² bilinmektedir. 1869'da Akdeniz'i Kızıldeniz ile birleştiren Süveyş Kanalı'nın açılış törenine Avusturya-Macaristan İmparatoru Franz Joseph, Fransa İmparatoriçesi Eugénie, Prusya Veliht Prensi gibi Avrupalı soylular davetli olarak katılmıştır.

21 Mustafa Cezar, *Sanatta Batı'ya Açılış ve Osman Hamdi*, c. I, Erol Kerim Aksoy Vakfı Yayınları, İstanbul 1995, s. 147.

22 Mustafa L. Bilge, "Süveyş", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 38, İstanbul 2010, s. 186.

İtalyan Ressam Stefano Ussi'nin (1822/32-1901) Doğu'ya olan ilgisinin Süveyş Kanalı'nın açılış töreni için Mısır'a gidişi ile başladığı görülmektedir. 1869'da Süveyş Kanalı'nın açılış için düzenlenen törenlere katılmak üzere gittiği Mısır'da Nubar Paşa'nın siparişi üzerine *Dua Eden Bedevi* adlı tabloyu yapmıştır. Bu tabloyu görüp beğenen Hıdiv İsmail Paşa'nın sipariş ettiği, bugün Dolmabahçe Sarayı'nda bulunan *Sürre Alayı*'nin yansıtıldığı tablo²³, 1873'te Viyana'da sergilenmiştir. Ussi, Mısır'da bulunduğu sırada Kahire ve çevresinin çeşitli görünümünü yansıtan yağlıboya eskizler yapmıştır.²⁴

Rus Ressam İvan Konstantinoviç Ayvazovski (1817-1900), Süveyş Kanalı'nın açılışına Rus delegasyonunun bir üyesi olarak katılmıştır.²⁵

23 *Sürre Alayı*, Millî Saraylar Tablo Koleksiyonu'ndaki ikinci en büyük boyutlu tablodur. Kompozisyonda, Kahire'den Kâbe'ye armağanlar götüren deve kervanı, hacılar ve kervanı korumakla görevli olan Osmanlı ordusunun bir taburu betimlenmiştir. *Sürre Alayı* adlı tablonun, satın alınarak ya da resmi sipariş eden Mısır Hıdivi'nin Sultan Abdülaziz'e bir armağanı olarak saray koleksiyonuna kazandırıldığı düşünülmektedir.

24 Germaner - İnankur, *Oryantalizm ve Türkiye*, s. 151.

25 Gianni Caffiero - Ivan Samarine, *Denizler, Şehirler ve Düşler, İvan Aivazovsky'nin Resimleri*, Alexandria Pres Londra ve Kültür Yayınları İş Türk Ltd. Şti, İstanbul 2000, s. 61.

İvan Konstantinoviç Ayvazovski, *Mısır'dan Bir Görünüm*, 1874, tuval üzerine yağlıboya, 73 x 90,5 cm, Env. No. 11/1161.

1869'da Süveyş Kanalı'nın açılışı için yaptığı Mısır gezisinin ona, çölün egzotik ışığıyla parıltıyan manzara serilerini yaptırdığı bilinmektedir.²⁶

Fransız Ressam Narcisse Berchère (1819-1891), 1860'ta Süveyş Kanalı'nın yapımcısı Ferdinand de Lesseps tarafından kanalın yapım evrelerini görüntülemek için desinatör-ressam olarak görevlendirilmiştir. Daha önce de Mısır'ı iki kez ziyaret eden sanatçı, üçüncü kez görevli olarak gittiği gezisinde altı ay kalmıştır. Bu görevi sırasında edindiği izlenimlerini *Le désert de Suez; cinq mois dans l'isthme*, 1863 adlı kitabında yansıtmıştır. Sanatçı, Kuzey Afrika'yı ve Mısır'ı en doğru yansıtan ressamlardan biri olarak kabul

edilmektedir.²⁷ Süveyş Kanalı'nın açılışına Narcisse Berchère'den başka, Eugène Fromentin (1820-1876), Jean-Leon Gérôme (1824-1904) gibi ünlü Fransız oryantalistlerinden oluşan bir grup da katılmıştır. Gérôme, Fromentin ile birlikte Süveyş Kanalı'nın açılışına katılmış, Nil'de yaptıkları buharlı gemi gezisi sırasında İskenderiye, Kuzey Mısır, Kahire, Süveyş ve İsmailiye'yi ziyaret etmişlerdir. Kahire'de Hıdiv İsmail Paşa tarafından kabul edilen Gérôme, gezi sonrası yaptığı resimlerden oluşan albümü hıdive hediye etmiştir. Taner Timur'un *Sürüden Ayrılanlar* kitabında sanatçının Doğu'ya ilgisinin büyüklüğü belirtilmiştir:²⁸

27 Germaner - İnankur, *Oryantalizm ve Türkiye*, s. 97.

28 Taner Timur, *Sürüden Ayrılanlar*, İmg Kitabevi, Ankara 2000, s. 58.

26 Caffiero - Samarine, a.g.e., s. 248.

Victor Pierre Huguët, *Çölde Bedeviler*, tuval üzerine yağlıboya, 110 x 150 cm, Env. No. 11/382.

“Nil Nehri üzerinde saatlerce süren gezintilerini ve eski Kahire’deki evinde geçirdiği günleri hasretle anan Gérôme’un Doğu sevgisinde Pierre Loti’yi hatırlatan bir taraf vardır...”

Batılı ressam, Doğu’yu yakından görmek ve tanımak amacıyla çeşitli görevlerle Doğu’ya gelmişler, başta Osmanlı İmparatorluğu’nun başkenti İstanbul olmak üzere Ortadoğu ve Kuzey Afrika topraklarında incelemelerde bulunarak bu büyüdü dünyayı resimlerine taşımışlardır. Süveyş Kanalı’nın açılış törenine katılmaları da gerek sanatçılar gerekse eserleri açısından önemli bir gezi olmuştur.

Sultan Abdülaziz döneminde saraya satın alınan tablolar arasında oryantalist konulu tabloların da önemli bir yer aldığı izlenmektedir. Oryantalist ressam, realizm, romantizm ve izlenimcilik gibi farklı üsluplarda eserler vermişlerdir.

Oryantalist resimlerde çöl, vaha ve kent görüntülerinin yer aldığı manzaralar, Harem sahneleri, yiğitliği yansıtan savaş ve av sahneleri gibi Doğu’ya özgü konulara yer verilmiştir. Doğu’yu Avrupalı gözüyle betimleyen bu resimlerde, esin alınan yörelere özgü kültürel özelliklerin ön plana çıkarıldığı gerçek görüntüler ile hayali kompozisyonlar iç içe geçmektedir. Millî Saraylar Tablo Koleksiyonu’nda da Jean-Léon Gérôme (1824-1904), Gustave Boulanger (1824-1888), Eugène Fromentin (1820-1876), Georges Washington (1827-1901), Victor Huguët (1835-1902), Narcisse Berchère (1819-1891), Adolphe Schreyer (1828-1899), Stefano Ussi (1822/32-1901), İvan Konstantinoviç Ayvazovski (1817-1900) gibi ünlü oryantalist ressamın eserleri bulunmaktadır.

Narcisse Berchère, *Mola Vermiş Deve Kervanı*, 1868, ahşap üzerine yağlıboya, 31,5 x 45,3 cm, Env. No. 11/1276.

Resim Eğitimi

Sultan Abdülaziz'in Mısır ve Avrupa gezileri sırasında ziyaret ettiği saray ve müzelerde edindiği izlenimler, sonraki yıllarda Türk plastik sanatları açısından cesur adımların atılmasında etkili olmuştur. Bilindiği gibi, Batılı anlamda Türk resminin ilk kuşağını asker ressamı oluşturmuştur. Mühendishâne-i Berrî-i Hümayûn ve Mekteb-i Harbiye-i Şâhâne gibi askerî okullarda resim derslerinin ders programlarında yer alması, asker ressamı sınıfının doğmasıyla sonuçlanmıştır. Bu okullarda yetişen yetenekli asker ressamlarımızdan bazıları Paris, Londra, Berlin ve Viyana gibi Avrupa şehirlerinde resim eğitimine gönderilmişlerdir. Asker ressamlarımız Ferik İbrahim Paşa (1815-1891), Ferik Tevfik Paşa (1815-1889) ve Hüsnü Yusuf (1817-1861), Batılı anlamdaki Türk resminin ilk temsilcileridir. Batılı anlamda Türk

resminin ilk kuşağını yaklaşık 1850-1860 yılları arasında etkin olan asker ressamı oluşturmuştur. 1870-1880'li yıllarında etkin olan ikinci kuşak ise, Osman Nuri Paşa (1839-1906), Şeker Ahmed Paşa (1841-1907), Süleyman Seyyid Bey (1842-1913), Osman Hamdi Bey (1842-1910) gibi asker ve sivil ressamı tarafından temsil edilmektedir. Sultan Abdülaziz, Şeker Ahmed Paşa (1841-1907) ve Süleyman Seyyid Bey (1842-1913) gibi pek çok Türk ressamının yetişmesinde ve resim sanatımıza kazandırılmasında önemli rol oynamıştır. Ahmed Ali (Şeker Ahmed Paşa), Harbiye Mektebi'nden en üst derece ile diploma almış, 1863/1864 yılları arasında Sultan Abdülaziz'in emriyle devlet adına Paris'e resim öğrenimine gönderilmiştir. Süleyman Seyyid Bey, Askeri İdadî'de ve Harbiye'de öğrenci iken yaptığı resimler ile öğretmenleri Schranz

ve Gués'in dikkatlerini çekmiştir. Resme olan ilgi ve yeteneği sebebiyle Sultan Abdülaziz tarafından Paris'e resim eğitime gönderilmiştir. Mekteb-i Osmânî'de aldığı eğitimi Güzel Sanatlar Akademisi'nde Alexandre Cabanel'in atölyesine devam ederek pekiştirmiştir. Sadrazam İbrahim Edhem Paşa'nın oğlu olan Osman Hamdi Bey (1842-1910), hukuk öğrenimi için gittiği Paris'te Gustave Boulanger'nin ve Jean-Léon Gérôme'un atölyelerine devam etmiştir.

Şeker Ahmed Paşa ve Süleyman Seyyid gibi Türk ressamlarının eğitim gördüğü Harbiye'de resim dersleri çizim ağırlıklıydı. 19. yüzyılda eğitim için Paris'e giden Türk ressamı, müzeleri ve sanat galerilerini gezmişlerdir. Türk ressamı, çıplak insan figürünün etüdüne temellenen atölye eğitimi ve yağlıboya tekniklerini Paris'teki atölyelerde ilk kez görmüşlerdir. Paris'te Osman Hamdi Bey, Şeker Ahmed Paşa, Süleyman Seyyid ve Halil Paşa kompozisyon, renk, ışık, valör, ton bilgileri almışlardır. Ayrıca ince saydam boya sürmek, medyum kullanmak, tuval üstüne kalın boya koymak gibi resim tekniklerini öğrenmişlerdir. Bu bağlamda, Avrupa'da eğitim gören Türk ressamı, yurda dönüşlerinde resim sanatımızda önemli adımların atılmasında rol oynamışlardır. Avrupa'da eğitim gören asker ressamlarımızdan Şeker Ahmed Paşa ve Süleyman Seyyid Bey'in orman manzaraları, çiçekli ve meyveli natürmortları en çok işledikleri konular olarak izlenmektedir. Osman Hamdi Bey, Paris'te eğitim gören sivil ressamlarımızdandır. Figüratif resmin gelişiminde önemli bir yeri olan Osman Hamdi Bey, aile bireylerinin portrelerini ve bazı manzaraları natüralist bir yaklaşımla betimlemiştir. Yetiştirdiği toplumun tarihsel zenginliğini ve geleceklerini yansıttığı oryantalist konulu tablolarının, yabancı ressamların yaptığı oryantalist eserlerden farklı olduğu dikkate değer bir olgudur. Yine Avrupa'da eğitim gören bir diğer ressam Halil Paşa'nın öğrencilik döneminde Paris'te yaptığı manzaralarında, 19. yüzyılda Fransa'da etkin olan ve izlenimci resme öncülük eden Barbizon Okulu'nun etkisi hissedilmektedir.

Sultan Abdülaziz döneminde açılan Galatasaray Sultânîsi ve Dârüşşafaka Lisesi'nde resim derslerine önem verilmiştir. 1869'da rüşdiye ve idâdilerde resim dersleri zorunlu hale getirilmiştir. Sultan Abdülaziz'in portresini yapmak için 1865'te İstanbul'a gelen Fransız Ressam Pierre Désiré Guillemet (1827-1878), İstanbul'un sanat ortamında kurduğu okul, yetiştirdiği öğrenciler ve katıldığı sergiler ile önemli bir yer almıştır. Guillemet, Pera'da 1874'te Sultan Abdülaziz'in desteği ile Türkiye'nin ilk resim okulu olan Desen ve Resim Akademisi'ni açmıştır. Bu okulda eşyle birlikte Batı tarzı resim ve desen dersleri vermiştir.²⁹ Guillemet'nin Atölyesi ve Şeker Ahmed Paşa'nın düzenlediği 1873 ve 1875 tarihli sergiler ile resim sanatına olan ilgi ve desteğin arttığı somut olarak izlenmektedir. Atlı heykelini yaptırmış olmasıyla da plastik sanatlara olan ilgisini ortaya koyan Sultan Abdülaziz'in dönemi, Sanayi-i Nefise Mektebi'nin 1883 yılında açılmasına dek süren bir hazırlık süreci olmuştur.

Sergiler

Sultan Abdülaziz dönemi, sergilerin düzenlendiği ve uluslararası sergilere katılımın olduğu bir dönem olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu, Sultan Abdülaziz döneminden önce 1851 Londra Sergisi ve 1855 Paris Evrensel Sergisi'ne katılmıştır. İlk uluslararası sergi, 1851 Londra Sergisi'dir. Sultan Abdülaziz döneminde de 1862 Londra II. Uluslararası Sergisi, 1863 İstanbul Uluslararası Sergisi (Sergi-i Umûmî-i Osmânî), 1867 Paris Uluslararası Sergisi, Evrensel 1873 Viyana Sergisi'ne iştirak edilmiştir. 1863 İstanbul Uluslararası Sergisi (Sergi-i Umûmî-i Osmânî), Avrupadaki sergiler örnek

29 Gayrimüslimlerin ve Levantenlerin kaydolduğu okulun ilk öğrencileri arasında Serkis Diranyan, Bedan, Nişanyan, Civanyan, Alsalsı Schultz, Belçikalı Coppens, Rum Zolos yer almışlardır. Birinci yılın sonunda okula üç Türk öğrenci de katılmıştır. Okulda öğrencilere natürmort ve peyzaj çalışmaları yaptırılmıştır. Pazar günleri dışında her gün açık olan atölyede, salı ve cumartesi günleri yalnızca kız öğrencilere ders verilmiştir. İstanbul'da özel derslerin verildiği başka atölyeler de bulunmaktadır. Sanatçının öğrencileri, Şeker Ahmed Paşa'nın 1877'de Petit-Champs Belediye Tiyatrosu'nda açtığı sergisinde yaptıklarını sergilemişlerdir.

alınarak ülkede üretilen malların kalite, çeşit ve fiyatlarını görmek, üreticilerin sorunlarını saptamak ve çözüm aramak amacıyla düzenlenmiştir. Sergi, Sultan Abdülaziz tarafından açılmıştır. Sergide istihdam edilen memur ve çeşitli kişiler, rütbe ve nişanlarla ödüllendirilmiştir.³⁰

Sultan Abdülaziz döneminde sarayın fotoğrafçılara desteği ile fotoğrafçıların ulusal ve uluslararası sergilere katılımı dikkat çekmektedir. Bu bağlamda, Osmanlı fotoğrafçılığında Abdullah Frères [Abdullah Biraderler] olarak bilinen Kevork, Hovsep ve Viçen adlı üç kardeş öncü olarak rol oynamıştır. Sultan Abdülaziz, sanatçıları “Ser Fotoğrafi-i Hazret-i Şehriyârî” unvanı ile ödüllendirmiştir. 27 Şubat 1863’te, Sultanahmet’te açılan Osmanlı İmparatorluğu’nun Sergi-i Umûmî-i Osmânî adlı ilk ulusal sergisinde, Sultan Abdülaziz, kendi halkının tanıtımını Abdullah Frères’in fotoğrafları ile yapmıştır. Abdullah Biraderler’in yurt dışındaki ilk büyük başarısı 1867’de Paris Sergisi’nde olmuştur. Diğer öncü isimlerden Pascal Sébah ise, 1863 Sergi-i Umûmî-i Osmânî, 1867 Paris Sergisi ve 1873 Viyana Sergisi’ne katılımları ile başarı kazanmışlardır.

Osmanlı İmparatorluğu, Sultan Abdülaziz’in şeref konuğu olarak davet edildiği 1867 Paris Sergisi’ne tarım, sanayi, el sanatları ve güzel sanatlar olmak üzere dört kategoride katılmıştır. Sergi komiserliğini Salaheddin Bey yapmıştır. Osmanlılar ilk defa 1867 Paris Sergisi’nde mimari çizim, proje, yağlıboya resim, fotoğraf ve yontuya özel bir bölüm ayırmışlardır.³¹ Osmanlı İmparatorluğu ilk defa bu sergide bilimsel çalışmalara, tarihî koleksiyonlara ve arkeolojiye yer vermiş, pek çok madalya ve mansiyon kazanmıştır.

30 Sergiye, mazbata odası memurlarından Arif Bey, *Peyk-i Zafer* adını taşıyan kalyonun resmi ile ve yine mazbata odası memurlarından Refik Bey sürahi içinde çiçeklerden oluşan *Natürmort* ile katılmıştır.

31 Osman Hamdi Bey, Ahmed Ali Efendi (Şeker Ahmed Paşa), Amadeo Preziosi, Charles Emile Labbé, Mösyö Bal, Matmazel Virginia Serviçen, Madam Walker, Rıza Efendi, Pierre Montani, Bedros Sırabyan ve Madam İphigénie Zipcy katılmışlardır. Sergide Hamdi Bey’in *Çingenelerin Molası*, *Pusuda Zeybek* ve *Zeybeğin Ölümü*, Ahmed Ali Efendi’nin (Şeker Ahmed Paşa) Sultan Abdülaziz’in karakalem portresi [bazı kaynaklarda yağlıboya olarak geçmektedir] sergilenen eserler arasındadır.

Sultan Abdülaziz, 1867 Paris Sergisi’ndeki Güzel Sanatlar Galerisi’ne ilgi göstermiştir. Bu bölümde yer alan ve Sultan Abdülaziz’in beğenisini kazanan eserler, ileride Goupil Galerisi’nden satın alınan eserlerle oluşturulacak Tablo Koleksiyonu’nun ressamaları ve tablolarının konuları ile benzerdirler. Osmanlı İmparatorluğu daha sonra Evrensel 1873 Viyana Sergisi’ne katılmıştır. Sergi komiserliğini Osman Hamdi Bey yapmıştır. Osmanlı İmparatorluğu, sergide Osman Hamdi Bey’in tablolarıyla altın madalya kazanmıştır.³²

Türkiye’de gerçek anlamda bir resim sergisi ilk olarak Sultanahmet Sanayi Mektebi resim öğretmeni Ahmed Ali Efendi (Şeker Ahmed Paşa) tarafından düzenlenmiştir. Sergi, Şeker Ahmed Paşa ile birlikte toplam on ressamın katılımıyla 27 Nisan 1873 tarihinde Sultanahmet Sanayi Mektebi’nde açılmıştır.³³ Sergiyi sadrazam, hariciye nazırı, çeşitli üst düzey devlet erkânı gezmiştir. Sultan Abdülaziz’in oğlu Şehzade Yusuf İzzeddin Efendi’nin de sergiye ilgi gösterdiği bilinmektedir. Bu sergide sanat okulu, tıbbiye ve Galatasaray Sultânîsi öğrencilerinin eserlerine de yer verilmiştir. Sergisinin başarısı sebebiyle Şeker Ahmed Paşa, Sultan Abdülaziz tarafından yaverliğe atanmıştır. Sergiye gösterilen yoğun ilginin sonucu olarak İstanbul’da Maarif Nezareti İdaresi’nde Güzel Sanatlar Okulu açılacağı dönemin gazetelerinde yayınlanmıştır. Serginin, Şeker Ahmed Paşa’nın yaverliğe atanmasına, güzel sanatlar okulunun kurulma düşüncesinin oluşmasına,³⁴ Pierre Désiré Guillemet’in Perâda Desen ve Resim Akademisi adlı özel okulu açmasına ve özel resim derslerinin verilmeye başlamasına yol açtığı görülmektedir.³⁵

32 Germaner, “Osmanlı İmparatorluğu’nun Uluslararası Sergilere Katılımı ve Kültürel Sonuçları”, *Tarih ve Toplum*, c. 16, S. 95, İletişim Yayınları, İstanbul, Kasım 1991, s. 289-294.

33 Şeker Ahmed Paşa, Mösyö ve Madam Guillemet, Mösyö Hayette, Said Efendi, Mesud Bey, Mösyö Polombo, Mösyö Morretti, Mösyö Télémaque ve Hüsnü Bey’in oğlu Ali Bey olmak üzere on sanatçı katılmıştır.

34 Ulusal ve uluslararası sergiler, Sultan Abdülaziz’in Mısır ve Avrupa gezisi, müzelerin kurulması, gazetelerde müzecilik, resim, heykel konularında resim ve yazıların yayınlanması Sanâyi-i Nefise Mektebi’nin kurulmasında hazırlayıcı rol oynamıştır.

35 Germaner - İnankur, *Oryantalizm ve Türkiye*, s. 84.

Şeker Ahmed Paşa, ilk sergisinin oluşturduğu sanat ortamında ülkenin gazetelerinde güzel sanatlar alanında tartışmalar sürerken, ikinci sergisini 1 Temmuz 1875 tarihinde Çemberlitaş'ta Darülfünun binasında açmıştır. Sergiye beşi Türk olmak üzere otuz sanatçı iştirak etmiştir.³⁶ Sultan Abdülaziz bu sergiye ilgi göstermiş, birçok tabloyu saraya getirip incelemiştir. Sultan Abdülaziz, sergilere katılan sanatçıları ödüllendirmek suretiyle desteklemiştir. Düzenlenen sergilerden saraya satın alınan tablolar, saltanat armalı çerçeveler ile saraya asılmıştır. Sultan II. Abdülhamid döneminde de bu geleneğin devam ettiği görülmektedir.

Saray ve Ressamlar

Padişah hizmetindeki yaverlik görevlerini ressamlık hizmeti ile bağdaştıran askerleri tanımlayan yaver ressamlık konumu, Osmanlı sultanlarının sanata ve sanatçıya verdiği önemi göstermektedir. Yaver ressamlığı, Sultan Abdülmecid döneminde başlamış, Sultan Abdülaziz ve Sultan II. Abdülhamid dönemlerinde de devam etmiştir. İlk yaver ressam, Sultan Abdülmecid döneminde saraya alınan Osman Nuri Paşa'dır. Sultan Abdülaziz döneminde ise Osman Nuri Paşa'dan (1839-1906) başka, Şeker Ahmed Paşa (1841-1907), Yusuf Ziya Paşa (1840-1908) ve Halil Paşa (1852-1939) yaver ressamlar olarak görev yapmışlardır. Osman Nuri, Mekteb-i Harbiye'nin dördüncü sınıfında öğrenci iken 1856/1857 yılında saraya yaver-ressam olarak alınmıştır. Okulun piyade sınıfından mezun olan Osman Nuri, görevini Sultan Abdülmecid'den sonra Sultan Abdülaziz döneminde de sürdürmüştür. Diğer yaver ressamlarımızdan Şeker Ahmed Paşa, 27 Nisan 1873'te Sultanahmed Mekteb-i Sanâyî'de düzenlediği sergisinin başarısı sebebiyle Sultan Abdülaziz tarafından 1873/1874'te yaverliğe atanmıştır. Bir diğer yaver ressam Halil Paşa,

Mühendishâne'den mezun olduğu 1873'te resimlerini beğenen Sultan Abdülaziz tarafından saraya alınmıştır. Arşiv belgeleri³⁷ Sultan Abdülaziz döneminde Dolmabahçe Sarayı'nın Mâbeyn-i Hümâyûn bölümünde oluşturulan Resim Odası'nda yerli ve yabancı ressamların görev aldıklarını belgelemektedir. Ressam Osman Nuri Bey (Osman Nuri Paşa) tarafından Resim Odası'na düzenli malzeme alımları yapılmıştır. Resim malzemeleri daha çok İstanbul'daki çeşitli mağazalardan satın alınmış, gerektiğinde yurt dışından da temin edilmiştir.³⁸

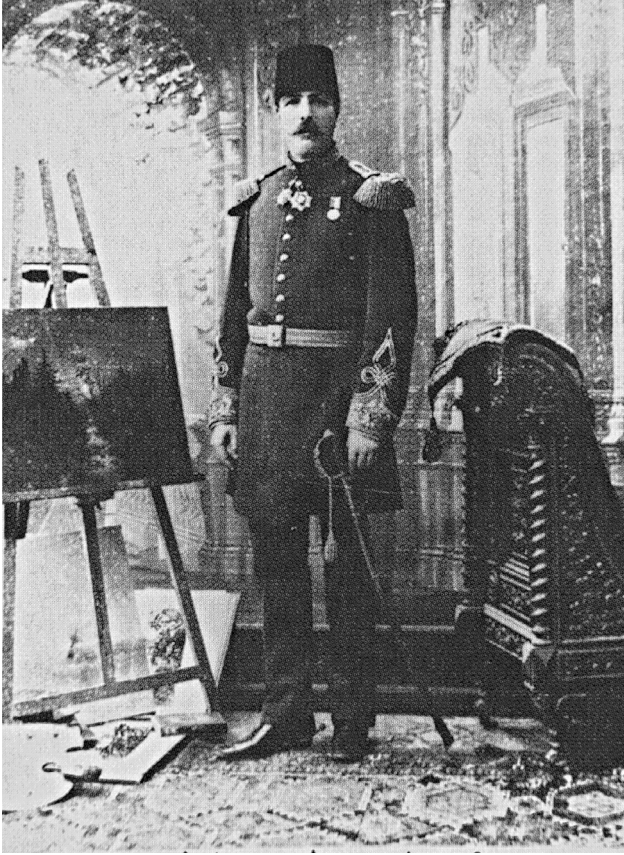
Millî Saraylar Tablo Koleksiyonu'nda Osman Nuri Paşa, Şeker Ahmed Paşa, Osman Hamdi Bey ve Halil Paşa'nın Sultan II. Abdülhamid döneminde yaptıkları eserleri yer almaktadır. Sanatçıların Sultan Abdülaziz dönemindeki eserlerini, günümüze ulaşan bazı eserlerden ve bu dönemde katıldıkları sergilerden öğrenebiliyoruz. 1867 Paris Sergisi'nde sergilenen eserler arasında Osman Hamdi Bey'in *Çingenelerin Molası*, *Pusuda Zeybek* ve *Zeybeğin Ölümü* ile Ahmed Ali Efendi'nin (Şeker Ahmed Paşa) yaptığı Sultan Abdülaziz'in karakalem portresi (bazı kaynaklarda yağlıboya olarak geçmektedir) yer almıştır. 1869 yılında Paris'ten eğitimden dönen Osman Hamdi Bey, Bağdat'ta Vilayet-i Umur-u Ecnebiye müdürlüğü görevinde bulunmuş ve kentin çeşitli görünümünü yansıtan tablolar yapmıştır. 1871'de sarayda Teşrifat-ı Hariciye müdür muavini olmuştur. Sergi komiserliğini yaptığı Evrensel 1873 Viyana Sergisi'nde sergilediği kendi eserleriyle Osmanlı İmparatorluğu'na altın madalya kazandırmıştır.

Şeker Ahmed Paşa'nın 1873'te düzenlediği, on sanatçının katıldığı ilk sergisinde kendisinin eserleri de sergilenmiştir. 1875'te düzenlediği ve otuz sanatçının katıldığı ikinci sergisinde beş Türk ressamı: Ahmed Ali (Şeker Ahmed Paşa), Ahmed Bedri, Halil (Paşa), Hamdi Bey (Osman Hamdi Bey) ve Nuri Bey (Osman Nuri Paşa) yer almıştır.

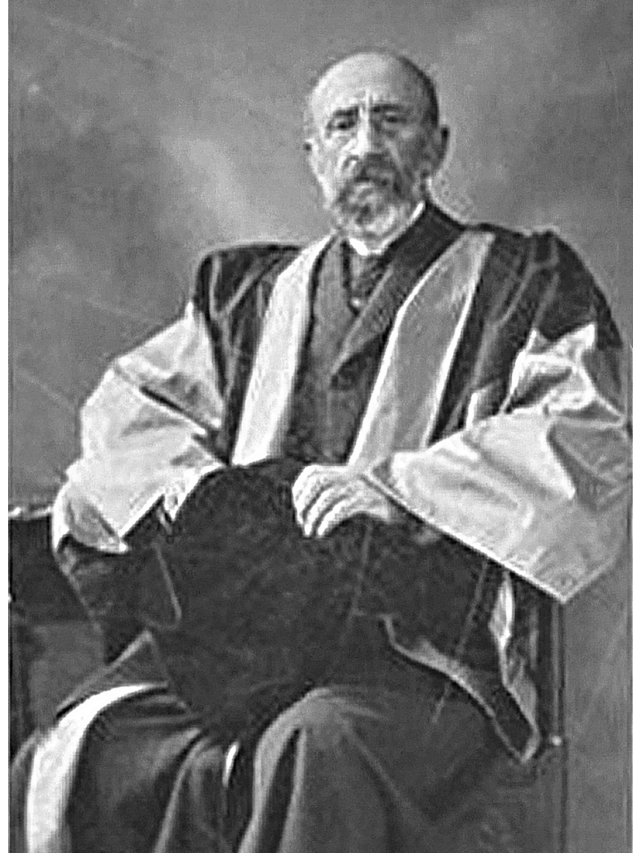
36 Sergiye Ahmed Ali (Şeker Ahmed Paşa), Ahmed Bedri, Halil (Paşa), Hamdi Bey (Osman Hamdi Bey), Nuri Bey (Osman Nuri Paşa), Mösyö Abraham, Mösyö Acquarone, Mösyö Andreadis, Mösyö Aurely, Mösyö Bimonelli, Mösyö Hayette, Mösyö Köçeoğlu, Mösyö Montani, Mösyö Sakayan, Matmazel Serpasion, Mösyö Télémaque gibi sanatçılar katılmışlardır.

37 Cengiz Göncü, "Osmanlı Sarayında Resim Sanatının Himayesinin Simgesi Olarak Resim Odası ve Görev Alan Sanatçılar", *MS Millî Saraylar*, S. 9, Milli Saraylar Yayınları, İstanbul 2012, s. 263.

38 2 Mayıs 1874 tarihli pusulada; saray için resim malzemelerinin alımında İbrahim Efendi, Halil Beyefendi, Ahmed Beyefendi ve Nuri Beyefendi'nin adı geçmektedir.

Mekteb-i Harbiye-i Şâhâne
Resim Muallimi Osman Nuri Paşa,
Env. No. 100/5359.

Osman Hamdi Bey'e Oxford Üniversitesi tarafından 7 Ekim
1909 tarihinde fahri doktorluk verilmiştir. Hillet & Saundres,
Env. No. 100/4903.

Şeker Ahmed Paşa'nın sergilediği eserler arasında hocası Boulanger'nin *Irmak Geçidi* adlı tablosunun bir kopyası olması ilgi çekicidir. Şeker Ahmed Paşa, Paris'teki eğitimi sırasında 1869 ve 1870 Paris Salonu sergilerine de katılmıştır.³⁹ Sanatçı, Paris'teki eğitiminden sonra 1870'li yıllarda yaptığı tablolarını ünlü Batılı ressamın eserlerinden kopya ettiği gibi, Küçüksu, Alemdağ gibi İstanbul'un farklı görünümünün manzaralarını da yapmıştır. Pek çok yapıt ürettiği bilinen sanatçının, günümüze eserlerinin bir kısmı⁴⁰ ulaşmıştır.⁴¹

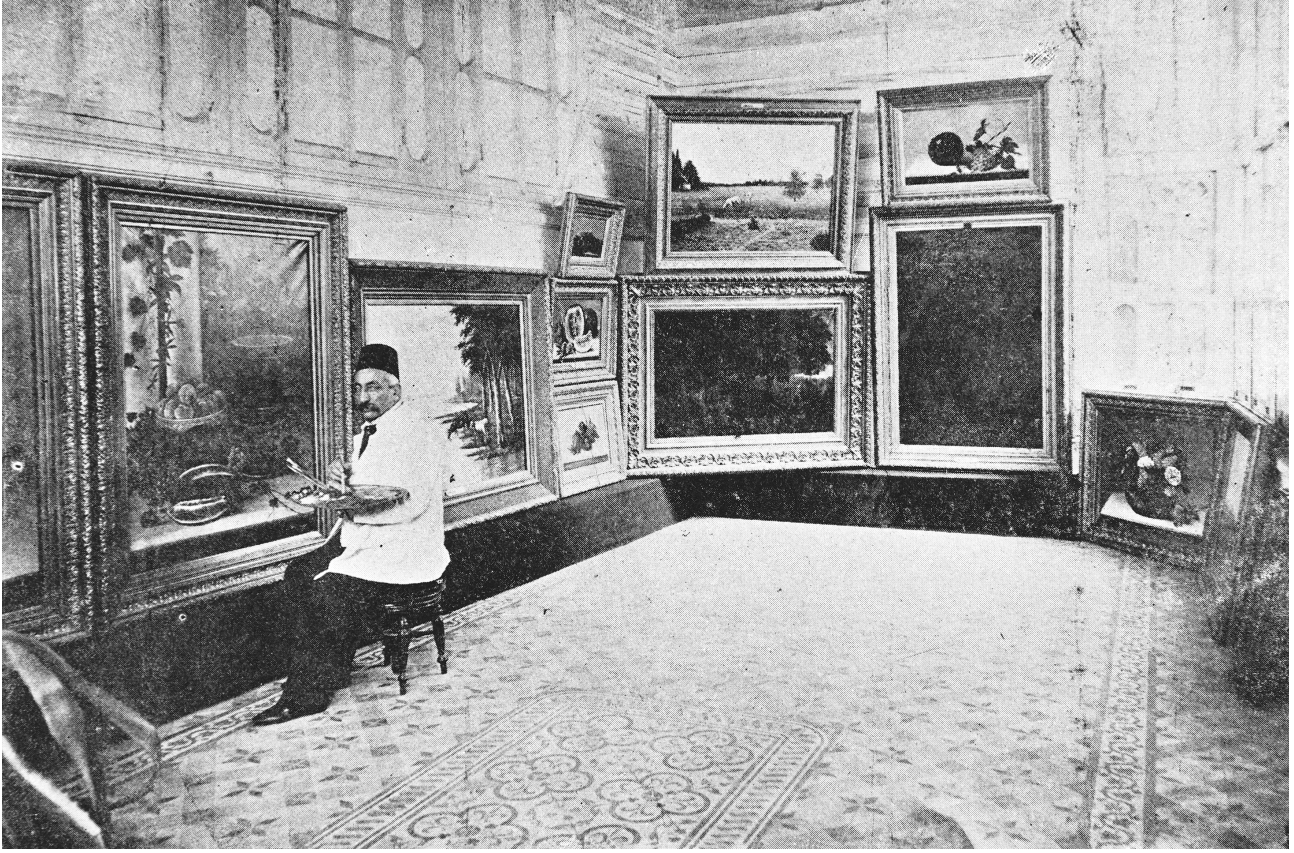
39 Şeker Ahmed Paşa, 1869 Paris Salonu'na *Kayın Ağaçları Etüdü* tablosuyla katılmıştır.

40 Ahmed Kamil Gören, "(Şeker) Ahmed Ali Paşa'yı Yazmak", *Şeker Ahmed Paşa*, Millî Saraylar Daire Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2008, s. 30-42.

41 Şeker Ahmed Paşa'nın ölümünden üç yıl sonra, 1910 yılında Çırağan Sarayı yanmıştır. Yangında sanatçının birçok tablosunun yok olduğu bilinmektedir.

Sultan Abdülaziz'in 1867 Avrupa gezisi sırasında Süleyman Seyyid Bey'in (1842-1913) Versay Sarayı'ndan esinlenerek yaptığı bir tabloya övgüler yağdırdığı bilinmektedir. Süleyman Seyyid Bey, Harbiye'de resim öğretmenliği yaparken iki sene uğraşarak yaptığı Prut Savaşı'nı konu alan bir tabloyu Sultan Abdülaziz'e sunmuştur. Padişah sanatçıya bir nişan ile birlikte 500 lira göndermiştir. Sanatçının, tablonun saraya asılmayıp, Serasker Hüseyin Avni Paşa'nın Baltalimanı'ndaki yalısına gönderilmesine çok üzüldüğü bilinmektedir.⁴²

42 Taha Toros, "Süleyman Seyyid Bey", *Antik-Dekor*, S. 96, Eylül-Ekim 2001, s. 84.

Şeker Ahmed Paşa, Mercan'daki konağında resim çalışırken, (*Osmanlı Ressamlar Cemiyeti Gazetesi*, 3: 20).

Sultan Abdülaziz, Polonyalı Ressam Stanislaw Chlebowski'yi (1835-1884) Türk tarihiyle ilgili savaş tabloları yapması için 1864/1865 yılında İstanbul'da davet etmiş ve Dolmabahçe Sarayı'nın bir dairesini atölye olarak ona tahsis etmiştir. Başarılı çalışmalarından dolayı Üçüncü Derece Mecidiye Nişanı ile ödüllendirmiştir. Saray ressamı Chlebowski'ye ayda 5000 kuruş maaşın yanı sıra, yaptığı her eser için ayrıca bir bedel ödenmiştir. Chlebowski, Sultan Abdülaziz'in siparişi üzerine tarihsel konulu büyük tablolar yapmıştır. Millî Saraylar Tablo Koleksiyonu'nda saray ressamı Stanislaw Chlebowski'ye ait olduğu düşünülen on altı adet tablo bulunmaktadır. Bu eserlerden biri günlük yaşam konulu, diğerleri Türk tarihiyle ilgili çok figürlü kompozisyonlardır.⁴³ Bu tablo-

ların, üslup özelliklerine göre aynı sanatçının elinden çıktığı düşünülmektedir. Sarayda çok çalıştırılmaktan şikâyet eden sanatçı, Sultan Abdülaziz'in istediği kompozisyonları çok hızlı çalışarak belirli bir şemada yapmıştır. Kompozisyonlarda düşmanı kovalayan ya da kalelere saldıran savaşçılar, yanan kaleler, göğe yükselen dumanlar, dörtlüğe koşan atlar, havaya kalın kılıç ve mızraklar, patlayan silahlar, yere düşen savaşçılar, yerde yatan savaşçılar ve atlar ile savaşın şiddeti yansıtılır. Bu tablolar, sanat açısından değil, daha çok Sultan Abdülaziz'in çizdiği ya da istediği kompozisyonlardan hareketle yapılmış olmaları ve konuları bakımından değerlidir. Chlebowski, bu savaş konulu tablolarıyla (Şehit) Hasan Rıza gibi Türk

43 Koleksiyondaki "Eyüp Mihrişah Valide Sultan Sebili", "Temeşvar'da Serdar Mehmed Paşa'nın Savaşı", "Mora Savaşı", "Mohaç Meydan Savaşı", "Sultan III. Mehmed'in Eğri Savaşı", "Sultan I. Mahmud Devri'nde Belgrad Kalesi'ne Hücum", "Sultan IV. Murad'ın Bağdat Seferi", "Budin Kalesi Önünde

Kanuni Sultan Süleyman", "Türk-Yunan Savaşı (Mora)", "Kanuni Sultan Süleyman", "II. Viyana Kuşatması", "Semendre Kalesi'nin Kuşatılması", "Osmanlı Ordusunun Bir Kaleye Hücumu", "Türk-Yunan Savaşı", "Sultan IV. Murad'ın Bağdat Seferi" ve "Osmanlı Ordusunun Balkanlarda Bir Kenti Kuşatması" adlı tablolar.

Stanislaw Chlebowski, *Sultan III. Mehmed'in Eğri Savaşı*, tuval üzerine yağlıboya, 75,3 x 124,2 cm, Env. No. 11/1494.

"Sultân Mehmed Hân hazretlerinin Eğri muhârebesi işbu muhârebe-i azîmede Nemçelülerden doksan top ve otuz altı bayrak zabt edilmiştir."

ressamlarının eserlerine kaynaklık etmiştir. Arşiv belgeleri ve envanter kayıtları da Chlebowski'nin saray için ağırlıklı olarak klasik dönemdeki Avusturya (Nemçe) ile yapılan savaşlar ve Türk-Yunan (Mora) savaşları gibi çok figürlü kompozisyonlar yaptığını belgelemektedir. Sanatçı, I. Selim (Yavuz), II. Selim (Sarı), Sultan Abdülaziz ve Saliha Sultan'ın resimleri yapmış, ayrıca Kâğıthane ve Göksu çevresiyle bazı çiftlikleri manzaralarına konu almıştır.⁴⁴

Fransız Ressam Hippolite Berteaux'un (1843-1928) sarayda kendisine ayrılan bir yerde çalıştığı ve Sultan II. Mahmud ile Sultan Abdülmecid'i at üzerinde gösteren portreler yaptığı bilinmektedir.⁴⁵

Fransız Ressam Jean-Léon Gérôme'un (1824-1904) çok sayıdaki öğrencileri arasında Şeker Ahmed Paşa, Osman Hamdi Bey ve Halil Paşa⁴⁶ gibi

ünlü Türk ressamı bulunmaktadır. Gérôme, Sultan Abdülaziz'in saray ressamı Polonyalı Ressam Stanislaw Chlebowski'nin de hocasıdır. Gérôme ile Yaver Şeker Ahmed Paşa'nın ilişkisi, İstanbul'da saraya kadar uzanan etkiler göstermiştir. Sarayın siparişleri ve Gérôme'un önerileri üzerine kayınpederinin sahip olduğu Goupil Sanat Galerisi'nden alınan eserler ile saraydaki birikim, bir koleksiyona dönüşür.

Sultan Abdülaziz döneminde saray için tablolar yapan Fransız Ressam Pierre Désiré Guillemet (1827-1878), İstanbul'un sanat ortamında kurduğu okul, yetiştirdiği öğrenciler, katıldığı sergiler ve portreleri ile önemli bir yer almıştır. Sanatçı, Sultan Abdülaziz'in birçok portresini, oğlu Yusuf İzzeddin Efendi'nin ve saray kadınlarının resimlerini yaparak padişahın takdirini kazanmıştır.

44 Sevinç Kaya - Kılınç, a.g.m., s. 16-17.

45 Güller Karahüseyin, "Beylerbeyi Sarayı ve Ünlü Konukları", *Millî Saraylar*, TBMM Millî Saraylar Yayınları, İstanbul 1992, s. 131-132.

46 Harbiye Mektebi'nin kurucularından Tophane Müşiri Ferik

Selim Paşa'nın oğlu Halil Paşa, 1880 yılında Sultan II. Abdülhamid tarafından resim öğrenimi için gönderildiği Paris'te Güzel Sanatlar Yüksek Okulu'na devam etmiştir.

Stanislaw Chlebowski, *Sultan Abdülaziz*, 1867,
tuval üzerine yağlıboya, 245 x 165 cm,
Topkapı Sarayı Müzesi Koleksiyonu,
Env. No. 17/104.

Pierre D sir  Guillemet, *Sultan Abdülaziz*, 1866,
tuval üzerine yağlıboya, 342 x 250 cm,
Topkapı Sarayı Müzesi Koleksiyonu,
Env. No. 17/109.

Topkapı Sarayı İşleme ve Resim Dairesi'nin Křad Merasimi,
18 Temmuz 1940,
Dolmabahçe Sarayı Halife Abdülmecid Efendi Kütüphanesi,
Env. No. K 11.

Topkapı Sarayı İşleme ve Resim Dairesi'nin Křad Merasimi,
18 Temmuz 1940,
Dolmabahçe Sarayı Halife Abdülmecid Efendi Kütüphanesi,
Env. No. K 11.

Pierre Désiré Guillemet, *Saraylı Kadın*, 1875, tuval üzerine yağlıboya, 97 x 77,5 cm, Env. No. 13/571.

Rus Ressam İvan Konstantinoviç Ayvazovski (1817-1900) ve İtalyan Ressam Alberto Pasini (1826-1899), sarayın siparişi üzerine tablolar yapmışlardır. Fransız Elçisi Nicolas-Prosper Bourée'nin davetiyle 1867'de İstanbul'a gelen Alberto Pasini'den, Girit Savaşı'nı konu alan bir tablo yapması istenmiştir. Yaptığı tablonun beğenilmesi sebebiyle aynı konuda üç tablo siparişi daha almıştır. 1874'te İstanbul'a gelen ve Mimar Sarkis Balyan'ın misafiri olan Ayvazovski, Rus Elçisi İgnatief tarafından Sultan Abdülaziz'e takdim edilmiştir. Sultan Abdülaziz, sanatçıyı ve Sarkis Balyan'ı İkinci Rütbeden Osmanlı Nişanı ile ödüllendirmiştir. Ayvazovski, Sultan Abdülaziz'in bir portresini yapmıştır. Ayrıca saray için otuzu aşan resim siparişi almıştır. Sultan, sanatçı ile fikir alışverişinde bulunmuş, bazı kompozisyonları birlikte oluşturmuşlardır. Sipariş edilen tabloların taslaklarını yapan sanatçı, bir kısmını da Feodosiya'da tamamlamıştır.⁴⁷ Pek çok kez İstanbul'u ziyaret edip Sultan

47 Sevinç Kaya, *Millî Saraylar Tablo Koleksiyonu*, İstanbul 2010, s. 17-18.

İvan Konstantinoviç Ayvazovski, *Çırağan Sarayı Önünde Osmanlı Donanması*, 1875, tuval üzerine yağlıboya, 93,2 x 131,2 cm, Env. No. 11/1109.

Abdülmecid, Sultan Abdülaziz ve Sultan II. Abdülhamid dönemlerine tanık olan sanatçının, Millî Saraylar Tablo Koleksiyonu'nda doğa ve kent görünümlerini yansıttığı otuz bir yapıtı bulunmaktadır. Koleksiyondaki eserleri ağırlıklı olarak Sultan Abdülaziz dönemine aittir.

Tablo Koleksiyonu'nun Oluşumu

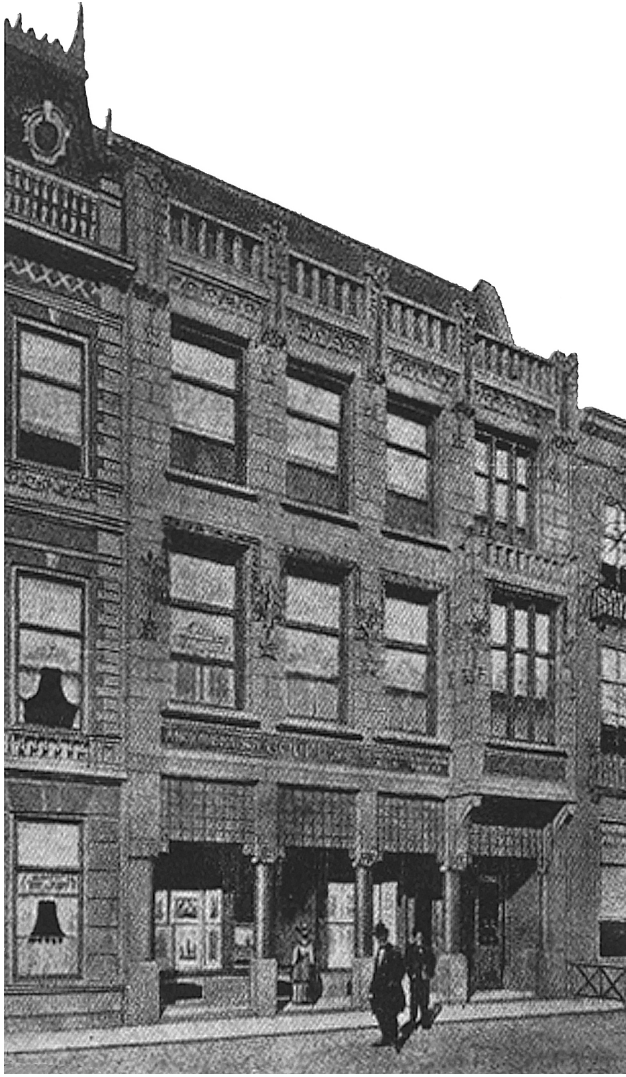
Yaptığımız araştırmalar Koleksiyon'un temelini Sultan Abdülaziz döneminde Paris'teki Goupil Galerisi'nden alınan eserlerin oluşturduğunu göstermektedir. Goupil & Co., 19. yüzyılda, merkezi Fransa'nın

başkenti Paris olan önemli sanat galerisi ve yayın şirketlerinden biridir. Daha sonra Londra, Brüksel, Lahey, Berlin, Viyana, New York ve Avustralya'da şubeleri açılmıştır. Saraya alınan tabloların seçiminde, Adolphe Goupil ve damadı Gérôme'un önerileri haricinde, resim bilgisi bilinen Sultan Abdülaziz ve yaveri Ahmed Ali Bey'in [Şeker Ahmed Paşa] beğenileri de belirleyici olmuştur. Gérôme, otuz yılı aşkın bir süre Osmanlı sarayında görev yapan, Yaver-Resam Ahmed Ali'nin Paris'teki hocasıdır. Belgelerin altında Goupil dışında Gérôme adının da bulunuşu, yazışmalara Gérôme'un da dâhil olduğunu göstermektedir. Saraya tablo alımı ile ilgili telgraflar, Goupil Galerisi'nin Paris'teki merkezinden Sultan Abdülaziz'in yaveri Ahmed Ali Bey adına çekilmiştir. Faturalar ise sultan adına gönderilmiştir. Faturalardan yalnız bir tanesi sarayın Sanat Direktörü Ahmed Ali Bey'e gönderilmiştir. Faturalardan, satın alınan tabloların ressamalarını, adlarını, fiyatlarını ve hangi tarihte alındıklarını öğrenebilmekteyiz.⁴⁸

İvan Konstantinoviç Ayvazovski, *Ay Işığında Eyüp*, 1874, tuval üzerine yağlıboya, 94 x 74,5 cm, Env. No. 11/1082.

48 Alfred Eloï Auteroche (Fransız, 1831-1906), Adolphe William Bouguereau (Fransız, 1825-1905), Gustave Boulanger (Fransız, 1824-1888), Auguste Bonheur (Fransız, 1824-1884), Charles Chaplin (Fransız, 1825-1891), Fernand Cormon (Fransız, 1845-1924), Pierre-Auguste Cot (Fransız, 1837-1883), Charles Daubigny (Fransız, 1817-1878), Alfred de Dreux (Fransız, 1810-1860), Jean Léon-Gérôme (Fransız, 1824-1904), Victor Leclaire (Fransız, 1830-1885), Emile Van Marcke De Lummen (Fransız, 1827-1890), Carl Joseph Kuwasseg (Avusturyalı, 1802-1877), Giuseppe de Nittis (İtalyan, 1846-1884), Adolf Schreyer (Alman, 1828-1899), Anatolio Scifoni (İtalyan, 1841-1884), Alfred Wahlberg (İsveçli, 1834-1906) gibi dönemin ünlü ressamlarının eserlerine ait bu faturalar, saraya alınan tabloların bir kısmını göstermektedir. Ayrıca Jean Antoine Théodore de Gudin (Fransız, 1802-1880), Eugène Fromentin (Fransız, 1820-1876), Henri Joseph Harpignies

Goupil Sanat Galerisi.

1876 tarihli evraklardan, Paris'ten alınan tabloların nakliyesi için Compagne de Messageries Maritimes'e Ahmed Ali Bey tarafından ödeme yapıldığı anlaşılmaktadır. Ödemeler, Credit Lyonnais ile yapılmıştır.

Saraya alınan eserlerde, ağırlığı Gérôme'un sanat çevresi ile kayınpederi Goupil'in resim

(Fransız, 1819-1916), Victor Huguet (Fransız, 1835-1902), Georges Washington (Fransız, 1827-1901), Adolphe Yvon (Fransız, 1817-1893), Nicolas Moreau (Fransız, 19. yüzyıl), Edmond de Schampheeler (Belçikalı, 1824-1899) gibi ressamların eserlerinin de alındığı bilinmektedir. Koleksiyondaki Wilhelm von Gegerfelt (İsveçli, 1844-1920) imzalı iki tablonun, Joseph Coomans (Belçikalı, 1816-1889), Amédée Rosier (Fransız, 1831-1898) ve Claude François Auguste de Mesgrigny (Fransız, 1836-1884) imzalı tabloların arka yüzünde Goupil'in damgası vardır.

Goupil Sanat Galerisi'nden tablo alımı ile ilgili telgraflar, MSA Evrak-1 1393.

Goupil Sanat Galerisi'nden tablo alımı ile ilgili faturalar, MSA Evrak -1 1393.

piyasasında önem verdiği isimler oluşturmuştur.⁴⁹ Goupil'den tabloları satın alınan bu sanatçıların pek çoğu Paris Salonu'nda eserlerini sergilemişlerdir. Fransız romantizmine ya da klasik-akademik

49 Charles Daubigny (Fransız, 1817-1878), Constant Troyon (Fransız, 1810-1865), Henri Joseph Harpignies (Fransız, 1819-1916), César De Cock (Belçikalı, 1823-1904), Edmond de Schampheeler (Belçikalı, 1824-1899) gibi Barbizon Okulu ressamları ile Emile Charles Lambinet (Fransız, 1815-1877), Alfred Wahlberg (İsveçli, 1834-1906), Auguste Bonheur (Fransız, 1824-1884) ve Giuseppe de Nittis (İtalyan, 1846-1884) gibi Barbizon Okulu ile doğrudan ya da dolaylı ilişkisi bulunan ressamların sarayda bulunması tesadüfen olmamıştır. On dokuzuncu yüzyılda Fransa'da etkin olan Barbizon Okulu ressamlarının eserlerinin Goupil'in resim piyasasında da önemli bir yeri bulunmaktadır.

Alfred de Dreux, *Köpekler ve Çocuk*,
tuval üzerine yağlıboya, 75 x 62,5 cm, Env. No. 11/490.

bir üsluba bağlıdır. Pek çoğu Fransa'nın en yüksek onur nişanı olan Legion d'Honneur almışlardır. Bir kısmı ise Fransada sanat ortamının belirleyicisi olan akademilerin üyeleridirler.⁵⁰ Goupil Galerisi'nden oryantalist konulu tabloların yanı sıra antik dönemi yansıtan eserler, portreler, figürlü kompozisyonlar, çeşitli doğa ve kent görünümleri ile natürmortlar satın alınmıştır. Goupil Sanat Galerisi'nden saraya pek çok tablo satın alınmış, bu birikim zamanla geniş bir koleksiyona dönüşmüştür. Sultan Abdülaziz döneminde temelleri atılan Koleksiyon, Sultan II. Abdülhamid döneminde gelişimini sürdürmüştür.⁵¹

50 Sevinç Kaya, *Milli Saraylar Tablo Koleksiyonu*, İstanbul 2010, s. 29-34.

51 Cumhuriyet döneminde saray koleksiyonundaki pek çok eser, Cumhurbaşkanlığı, Topkapı Sarayı, Askeri Müze, Deniz Müzesi ve İstanbul Resim ve Heykel Müzesi gibi çeşitli müze ve kurumlara devredilmiştir. Bu yüzden Sultan Abdülaziz dönemine ait ve sarayın resim beğenisini yansıtan eserlerin bir kısmı farklı kurumlarda bulunmaktadır.

* Katkılarından dolayı Pelin Aykut Saçaklı, Akile Çelik, Ümit Kılınç, Feyza Öklü ve Fatma Çoşkunere teşekkür ederim.

Kaynakça

- Ackernman, Gerald M., *The Life and Work of Jean-Léon Gérôme*, Sothebys, Londra 1986.
- Adolphe, Thalasso, *Osmanlı Sanatı Türkiye'nin Ressamları ve İlk İstanbul Salonları*, Kültür A.Ş. Sanat Dizisi, İstanbul 2008.
- Anonim, *Savaş ve Barış, 15-19. Yüzyıl Osmanlı-Lehistan İlişkileri*, Kültür Bakanlığı, İstanbul 1999.
- Bilge, Mustafa L., "Süveyş", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 38, İstanbul 2010.
- Boyar, Pertev, *Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyeti Devirlerinde Türk Ressamları*, Jandarma Basımevi, Ankara 1948.
- Caffiero, Gianni - Ivan Samarine, *Denizler, Şehirler ve Düşler, İvan Aivazovsky'nin Resimleri*, Alexandria Pres Londra ve Kültür Yayınları İş Türk Ltd. Şti., İstanbul 2000.
- Cezar, Mustafa, *Sanatta Batı'ya Açılış ve Osman Hamdi*, c. I, Erol Kerim Aksoy Vakfı Yayınları, İstanbul 1995.
- Çetin, Atilla, "Bir Teknoloji ve Sanat Dalı Olarak Osmanlı'da Fotoğrafçılık", *Tarih ve Medeniyet*, S. 42, Eylül 1997.
- Çötelioğlu, Aysel, *Topkapı Sarayı Müzesi Resim Koleksiyonu ve Padişah Portreleri*, Bilkent Kültür Girişimi Yayınları, İstanbul 2012.
- De Amicis, E., *İstanbul 1874*, çev. Beynun Akyavaş, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1993.
- Edhem, Halil, *Elvah-ı Nakşiye Koleksiyonu*, Karaca Yayınları, İstanbul 1970.
- Eldem, Edhem, "Bir Ressam Doğuyor: Osman Hamdi Bey'in Sanat Hayatının İlk Aşamaları", *Batı'ya Yolculuk Türk Resminin 70 Yıllık Serüveni*, Sakıp Sabancı Müzesi, İstanbul 2009.
- _____, *Osman Hamdi Bey Sözlüğü*, Kültür ve Turizm Bakanlığı, İstanbul 2010.
- Germaner, Semra - Zeynep İnankur, *Oryantalizm ve Türkiye, Türk Kültürüne Hizmet Vakfı Sanat Yayınları*, İstanbul 1989.
- _____, *Oryantalistlerin İstanbulu*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2002.
- Germaner, Semra, "Batı Tarzı Resmin İstanbul Yaşamına Katılışı ve Yer Aldığı Ortamlar", *19. Yüzyıl İstanbul'unda Sanat Ortamı, Habitat II'ye Hazırlık Sempozyumu 14-15 Mart 1996 Bildiriler*, İstanbul 1996.
- _____, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Uluslararası Sergilere Katılımı ve Kültürel Sonuçları", *Tarih ve Toplum*, c. XVI, S. 95, İletişim Yayınları, İstanbul Kasım 1991.
- _____, "Batı'ya Yolculuk Türk Resminin 70 Yıllık Serüveni", *Batı'ya Yolculuk, Türk Resminin 70 Yıllık Serüveni*, Sakıp Sabancı Müzesi, İstanbul 2009.

- Göncü, Cengiz, "Osmanlı Sarayında Resim Sanatının Himayesinin Simgesi Olarak Resim Odası ve Görev Alan Sanatçılar", *MS Millî Saraylar*, S. 9, Millî Saraylar Yayınları, İstanbul 2012.
- _____, *Beyleybeyi Sarayı*, İstanbul 2013.
- Gören, Ahmet Kamil, "Türk Resminin Önemli Bir Odağı: Saray Koleksiyonu", *İhtişam ve Tevazu Padişahın Ressam Kulları*, TBMM Millî Saraylar Yayınları, İstanbul 2012.
- _____, "(Şeker) Ahmed Ali Paşa'yı Yazmak", *Şeker Ahmed Paşa*, Millî Saraylar Daire Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2008.
- _____, "(Şeker) Ahmed Ali Paşa'yı Yazmak: Zaman Dizinsel Bir Deneme", *Şeker Ahmed Paşa*, Millî Saraylar Daire Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2008.
- İleri, Selim, *Biten (İki) Yüzyıl*, Kaf Yayıncılık, İstanbul 1999.
- İslimyeli, Nüzhet, *Asker Ressamlar ve Ekoller*, Asker Ressamlar Sanat Derneği Yayınları, Ankara 1965.
- _____, *Türk Ressamları Ansiklopedisi*, Ankara Sanat Yayınları, 1969.
- Karahüseyin, Güller, "Beyleybeyi Sarayı ve Ünlü Konukları", *Millî Saraylar*, TBMM Millî Saraylar Daire Başkanlığı Yayınları, İstanbul 1992.
- Öner, Sema, *Tanzimat Sonrası Osmanlı Saray Çevresinde Resim Etkinliği (1839-1923)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Mimar Sinan Üniversitesi İstanbul 1991.
- _____, "Osmanlı Sarayı ve Yaver Ressamlar", *EJOS*, IV (2001), ed. M. Kiel N. Landman & H. Theunissen, Proceeding of the 11th International Congress of Turkish Art, Utrecht-The Netherlands, August 23-28, 1999, No. 55.
- Özendes, Engin, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Fotoğrafçılık*, 1. bs., İstanbul 1995.
- Renda, Günsel, "Portrenin Son Yüzyılı", *Padişahın Portresi; Tesavir-i Âli Osman*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Topkapı Sarayı Müzesi, İstanbul 2000.
- Sevinç Kaya, Gülsen, *Sultan Abdülaziz ve Plastik Sanatlar*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Sanatı Anabilim Dalı İstanbul 1998.
- _____, "Denizlerin Ressamı Ayvazovski'nin Hayatından Sayfalar", *Toplumsal Tarih*, S. 86, Şubat 2001.
- _____, "Dolmabahçe Sarayı için Goupil Galerisi'nden Alınan Resimler", *Osmanlı Sarayı'nda Oryantalistler*, TBMM Millî Saraylar Daire Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2006.
- _____, "Dolmabahçe Sarayı için Goupil Galerisi'nden Alınan Resimler", *Osmanlı Saray Koleksiyonundan*, Abu Dhabi Authority for Culture & Heritage, Abu Dhabi 2006.
- _____, "Dolmabahçe Sarayı Resim Koleksiyonu'nun Oluşumu ve Paris'te Goupil Adlı Bir Galerisi", *150. Yılında Dolmabahçe Sarayı Uluslararası Sempozyumu Bildiriler*, TBMM Millî Saraylar Daire Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2006.
- _____, "Başyâver Şeker Ahmed Paşa ve Sarayın Yabancı Konukları", *Şeker Ahmed Paşa*, TBMM Millî Saraylar Daire Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2008.
- _____, *Millî Saraylar Tablo Koleksiyonu*, TBMM Millî Saraylar Yayınları, İstanbul 2010.
- _____, "Padişahın Ressam Kulları", *İhtişam ve Tevazu Padişahın Ressam Kulları*, TBMM Millî Saraylar Yayınları, İstanbul 2012.
- _____, "Millî Saraylar Resim Müzesi", *MS Millî Saraylar*, S. 14, Millî Saraylar Yayınları, İstanbul 2015.
- Sevinç Kaya, Gülsen - Ümit Kılınç, "Hanedan'dan Baba-Oğul İki Ressam Sultan Abdülaziz ve Son Halife Abdülmecid", *Türk Edebiyatı Dergisi*, Aralık 2013.
- Sinanlar, Seza, *Pera Ressamları-Pera Sergileri: 1845-1916*, Norgunk Yayıncılık, İstanbul 2010.
- Şehsuvaroğlu, H. Y., *Sultan Aziz Hayatı-Ha'î-Ölümü*, İstanbul 2011.
- Timur, Taner, *Sürüden Ayrılanlar*, İmge Kitabevi, Ankara 2000.
- Toros, Taha, "Süleyman Seyyid Bey", *Antik Dekor*, S. 66, Eylül-Ekim 2001.
- Treter, Mieczysław, "Rysunki Sultana Abdul-Azisa (The Drawings of Sultan Abdülaziz)", *Lamus*, 1908/1909, S. 4, ["Sultan Abdülaziz'in Desenleri", *Yeni Ufuklar*, çev. Azra Erhat, S. 122, 1962].
- Üstünipek, Mehmet, "Saraylı Bir Ressam: Şeker Ahmet Paşa", *MS Millî Saraylar*, S. 3, Millî Saraylar Daire Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2006.
- Yetik, Sami, *Ressamlarımız*, İstanbul 1940.
- Osmanlı Ressamlar Cemiyeti Gazetesi 1911-1914*, haz. Yaprak Zihnioğlu, Güncelleştirilmiş Basım, Kitap Yayınevi, İstanbul 2007.